

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ДОГОВІРНИХ ПРАВ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ, МАЙНО ЯКИХ ПОШКОДЖЕНО, ЗНИЩЕНО АБО ЗАЛИШИЛОСЬ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

THE SPECIFICS OF THE PROTECTION OF CONTRACTUAL RIGHTS BORROWERS WHOSE PROPERTY WAS DAMAGED, DESTROYED OR REMAINED IN THE OCCUPIED TERRITORY

Семіног С.В., к.ю.н.,
науковий співробітник

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

Актуальність теми дослідження обумовлена концептуальними змінами у правовому регулюванні відносин щодо виконання зобов'язань за договорами споживчого кредиту позичальниками, майно яких пошкоджено, знищено або залишилось на окупованій території на підставі прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкоджень внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» № 2223-IX, який набув чинності 28 січня 2023 року (далі – Закон).

Авторкою проаналізовано Закон з точки зору позитивних ініціатив, існуючих прогалин та застосування викладених норм Закону на практиці.

У цьому зв'язку досліджено шляхом розкладу на складові частини положень Закону, що розмежують кредити на ті, що підлягають «призупиненню» і ті, що підлягають «анулюванню»; уточнюють види майна, яке є предметом застави за кредитами, які підлягають призупиненню або анулюванню; визначають строки та порядок подання позичальником (його представником) заяви та підтвердних документів кредиторю про статус зруйнованого або пошкодженого майна, окреслюють дії кредитора та позичальника щодо призупинення або анулювання кредитної заборгованості.

Зроблено висновок, що основоположна норма Закону щодо відшкодування призупинених та анульованих споживчих кредитів з точки зору рівня визначеності її змісту є «blanketною», так як передбачає посилання на «неіснуючу» на даний час норму права щодо здійснення компенсації за рахунок держави-агресора. Зазначена диспозиція приводить до правового вакууму, оскільки на сьогодні як міжнародно-правовий механізм так і національна нормативна основа щодо отримання відшкодування (компенсації) за рахунок активів РФ через конфіскацію та звернення стягнення знаходяться в процесі опрацювання, зокрема через Законопроект від 24.03.2022 року № 7198 «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» (далі – Законопроект № 7198).

Практичне застосування положень цього Закону дозволяє Позичальнику лише подати кредиторю заяву про призупинення сплати грошового зобов'язання за договором про споживчий кредит, оскільки Закон не визначає, які підтвердні документи має подати позичальник, а встановлює припис Кабінету Міністрів України та Національному Банку України протягом 30 днів з дня набрання чинності додатково розробити та затвердити нормативно-правові акти, необхідні для реалізації його положень, щодо переліку, форми та порядку подачі документів, що підтверджують факт пошкодження або знищення майна.

Отже, на нашу думку, задля уникнення законодавчих протиріч та хаосу в практичній діяльності, логічно та послідовно такий підзаконний акт прийняти після схвалення основоположного закону, зокрема Законопроекту № 7198, який регулюватиме правові та організаційні засади забезпечення державою компенсацій громадянам України за майно, пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Ключові слова: загрози суспільному благополуччю, воєнний стан, збройна агресія Російської Федерації проти України, зобов'язання за договорами споживчого кредиту, позичальники, захист майнових прав, пошкоджене майно, знищено майно, майно, що залишилось на окупованій території, компенсації громадянам України, призупинення сплати грошового зобов'язання, анулювання кредитної заборгованості.

The relevance of the research topic is due to conceptual changes in the legal regulation of relations regarding the fulfillment of obligations under consumer credit agreements by borrowers whose property was damaged, destroyed or remained in the occupied territory on the basis of the adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and some laws of Ukraine on support borrowers whose property was destroyed or damaged as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine" No. 2223-IX, which entered into force on January 28, 2023 (hereinafter – the Law).

The author analyzed the Law from the point of view of positive initiatives, existing gaps and application of the Law's stated norms in practice.

In this connection, the provisions of the Law, which distinguish loans that are subject to "suspension" and those that are subject to "cancellation" have been studied by dividing them into constituent parts; specify the types of property that are the subject of collateral for loans that are subject to suspension or cancellation; determine the terms and procedure for submission by the borrower (the representative) of an application and supporting documents to the creditor about the status of destroyed or damaged property, outline the actions of the creditor and the borrower regarding the suspension or cancellation of credit debt.

It was concluded that the fundamental provision of the Law regarding the reimbursement of suspended and canceled consumer loans from the point of view of the level of certainty of its content is "blanket", as it provides a reference to the currently "non-existent" provision of law regarding compensation at the expense of the aggressor state. The specified provision leads to a legal vacuum, since today both the international legal mechanism and the national regulatory framework for obtaining reimbursement (compensation) at the expense of the assets of the Russian Federation through confiscation and enforcement are in the process of being worked out, in particular through Draft Law No. 7198 of 03/24/2022 "On compensation for damage and destruction of certain categories of immovable property as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the military aggression of the Russian Federation" (hereinafter – Draft Law No. 7198).

The practical application of the provisions of this Law allows the Borrower only to submit an application to the creditor for the suspension of payment of the monetary obligation under the consumer credit agreement, since the Law does not specify which supporting documents the borrower must submit, but establishes a prescription to the Cabinet of Ministers of Ukraine and the National Bank of Ukraine within 30 days from the day of its entry into force, to additionally develop and approve the normative legal acts necessary for the implementation of its provisions, regarding the list, form and procedure for submitting documents confirming the fact of damage or destruction of property.

Therefore, in our opinion, in order to avoid legislative contradictions and chaos in practical activities, it is logical and consistent to adopt such a by-law after the approval of the basic law, in particular Draft Law No. 7198, which will regulate the legal and organizational principles

of state provision of compensation to citizens of Ukraine for property damaged or destroyed as a result of the armed aggression of the Russian Federation.

Key words: threats to public well-being, martial law, armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, obligations under consumer credit agreements, borrowers; damaged property, destroyed property, property remaining in the occupied territory, compensation to citizens of Ukraine, suspension of payment of a monetary obligation, cancellation of credit debt.

Постановка проблеми. Фактичні події, зумовлені повномасштабною війною РФ проти України, створили нові загрози суспільному благополуччю, привели до колосальних жертв серед населення, спричинили серйозні руйнації, під час яких значна кількість людей та сімей втратили майно. Найбільше постраждали особи, майно яких знищено внаслідок ведення бойових дій або залишилось на окупованій території.

У частині законодавчого врегулювання зазначених питань 28 січня 2023 року вступив в силу Закон № 2223-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкодження внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» (далі – Закон). Цей нормативний акт передбачає внесення змін до Законів України «Про споживче кредитування», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни».

Зазначений Закон, з однієї сторони, має на меті створення умов щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкодження внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, а з іншої, деякі положення вказують на непослідовність суб'єкта правотворчості у справі нормативного вирішення існуючої проблеми.

Наведеним обумовлена **мета статті**, яка полягає у визначенні позитивних ініціатив Закону та існуючих прогалин, що приводять до правового вакууму.

Для досягнення мети даної статті застосовано **методи наукового дослідження**. Завдяки методу аналізу положення Закону досліджено з точки зору складових елементів, визначено його головні новації, вказано про факт необхідності прийняття міжнародно-правового механізму регулювання та національної законодавчої регламентації вказаних відносин. У цьому випадку простежується правовий вакуум для вирішення існуючої проблеми у вигляді відсутності нормативно-правових приписів щодо забезпечення компенсації громадянам України за майно, знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Такий підхід науковці традиційно вважають одним із найпоширеніших видів «юридичних дефектів», який потребує подальшого правового регулювання. Через метод пояснення розкрито сутність Закону. Шляхом методу узагальнення встановлено загальні ознаки та властивості чинного законодавства у вказаних відносинах та надано пропозицію часткового характеру щодо послідовності прийняття підзаконного акта з переліку, форми та порядку подачі документів, що підтверджують факт пошкодження або знищення майна.

Виклад основного матеріалу. Детально розглядаючи запропоновані законодавцем зміни, передбачені Законом, перш за все проаналізуємо норму щодо «призупинення сплати грошового зобов'язання». Закон визначає, що у період дії в Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України, та протягом 90 днів після його припинення або скасування позичальник має право звернутися до кредитодавця із заявою про призупинення сплати грошового зобов'язання (основної суми кредиту, процентів, комісій та інших платежів) за договором про споживчий кредит, предметом забезпечення за яким є нерухоме майно (квартира, інше житлове приміщення в будівлі, приватний житловий будинок, садовий або дачний будинок, об'єкт незавершеного житлового будівництва або рухоме майно [1].

Запропонована новела має суттєвий характер та в певній мірі відображає дієву підтримку позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкодження внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, але поряд із тим встановлює обов'язкові умови для позичальників:

– заява про призупинення сплати грошового зобов'язання має бути підписана позичальником або його представником власноручно або шляхом накладання кваліфікованого електронного підпису та подана кредиторю в оригіналі, а підтвердні документи щодо факту пошкодження або знищення нерухомого майна внаслідок збройної агресії Російської Федерації мають бути оформлені відповідно до вимог чинного законодавства та надані кредиторю також в оригіналі або в нотаріально посвідчених копіях;

– пошкоджене або зруйноване майно має відповідати хоча б одній із таких ознак: 1) нерухоме майно, станом на день подання заяви про призупинення сплати грошового зобов'язання, розташоване на тимчасово окупованій території, визначеній пунктами 1 і 3 частини першої статті 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», або на територіях, на яких ведуться воєнні (бойові) дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, визначених Кабінетом Міністрів України, або на територіях, які знаходяться не в зоні бойових дій, але зазнало пошкодження, наприклад, внаслідок ракетного обстрілу; 2) нерухоме майно пошкоджено внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Для цілей цього пункту під пошкодженим розуміється нерухоме майно, яке може бути відновлено виключно шляхом капітального ремонту чи реконструкції; 3) нерухоме майно знищено внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Для цілей цього пункту під знищеним розуміється нерухоме майно, відновлення якого шляхом поточного або капітального ремонту чи реконструкції є неможливим або економічно недоцільним [1];

– законом встановлено конкретні строки подання документів, що підтверджують факт пошкодження або знищення нерухомого майна внаслідок збройної агресії Російської Федерації, – протягом 90 днів з дня виключення території, на якій знаходиться нерухоме майно, із переліку окупованих чи територій на яких ведуться бойові дії. У разі неподання позичальником підтвердних документів у встановлений строк кредитор має право вимагати відновлення сплати грошового зобов'язання, яке було зафіксоване станом на 24 лютого 2022 року, відповідно до умов кредитного договору.

З робочого дня, наступного за днем отримання кредитором заяви, на строк до дев'яностого дня включно після дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні, Кредитор звільняє позичальника за договором про споживчий кредит, предметом забезпечення за яким є нерухоме майно, що відповідає визначеним ознакам, від обов'язку сплати грошового зобов'язання (основної суми кредиту, процентів, комісій та інших платежів).

Обов'язок сплати позичальником за договором про споживчий кредит поновлюється з дня отримання позичальником компенсації від держави за пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації нерухоме майно, що було предметом забезпечення за таким договором, або відновлення такого майна за рахунок держави, але не пізніше ніж через 180 днів після дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні.

Щодо анулювання кредитної заборгованості. Відповідно до Закону позичальник (його представник) має право звернутися до кредитора із заявою про анулювання заборгованості за договором про споживчий кредит протягом 90 днів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні, який відповідає одночасно таким умовам: предметом забезпечення за таким договором є знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації нерухоме майно (квартира, житловий будинок або майнові права на квартиру, житловий будинок), яке є або мало б стати єдиним місцем проживання сім'ї позичальника або іпотекодавця, якщо він є відмінним від позичальника та належить до членів сім'ї позичальника. Заборгованість за таким договором не була прострочена більш як на 7 днів станом на 23 лютого 2022 року. А метою отримання кредиту було придбання, реконструкція чи будівництво такого житлового рухомого майна. Аналогічні вимоги стосуються і знищеного рухомого майна, зокрема автомобіля. У такому випадку позичальник разом із заявою про анулювання заборгованості подає підтвердні документи, що доводять відповідність нерухомого та рухомого майна усім визначеним умовам.

У цілому представлений Закон містить достатньо багато корисних новел щодо правового регулювання підтримки позичальників за договорами споживчого кредиту, майно яких було пошкоджено, знищено або залишилось на окупованій території, встановлює порядок дій позичальника та кредитора, водночас залишає поза увагою низку існуючих проблем та прогалин у зазначених відносинах.

Законодавчі прогалини можна визначити як повну або часткову відсутність законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин, що потребують правового регулювання, традиційно вважаються одним із найпоширеніших видів юридичних дефектів. Відсутність необхідного юридичного правила ніби розмикає систему права та законодавства, знижує її узгодженість і, як наслідок, ефективність правового регулювання [2, с. 44].

Розглянемо в чому полягає «юридичний дефект» Закону. До концептуальних засад Закону належить право позичальника і кредитора на отримання компенсації за збитки, понесені внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Норми, викладені у Законі, з одного боку, підтримують права позичальників, майно яких знищено або пошкоджено, а з іншого, фактично позбавляють кредитора права на отримання доходу від надання кредитних послуг. Оскільки, за Законом, кредитор після «отримання від позичальника відповідних заяв набуває право на отримання від держави України компенсації, розмір якої не може перевищувати основну суму кредиту позичальника за договором про споживчий кредит, а інші витрати (збитки) кредитора (неотримані проценти, комісії та інші доходи), понесені ним будуть вважатися упередженою вигодою та можуть бути відшкодовані відповідно до законодавства за рахунок держави-агресора» [1].

Крім того, на практиці виникає питання щодо відшкодування позичальникам, які у значному обсязі виконали зобов'язання перед кредитором за договором споживчого кредиту, оскільки у зазначеному випадку Закон не передбачає механізму дій компенсації як позичальнику так і кредитору.

У цьому зв'язку, актуальним є питання знаходження справедливого балансу інтересів сторін з урахуванням критеріїв пропорційності і розумності у кредитних відносинах між комерційними інтересами кредиторів, представлених банками та іншими фінансовими установами, щодо отримання прибутку від кредитування та правами й охоронюваними законом інтересами позичальників. Важливим аспектом у цих відносинах є принцип правдивості (legitimate expectations), якому приділяється суттєва увага Венеційською Комісією,

Судом Європейського Союзу та Конституційним Судом України відповідно до того, «що законодавство має бути зрозумілим і чітким та його застосування має бути передбачуваним для усіх зацікавлених сторін».

Тож, з однієї сторони, Закон закріплює положення про отримання відшкодування у кредитних відносинах за рахунок держави-агресора «відповідно до закону щодо врегулювання питання виплат компенсацій громадянам України за майно, знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [1], який ще знаходиться на стадії розробки. А з іншої, викликає правовий вакуум, оскільки зазначена норма Закону з точки зору рівня визначеності її змісту є бланкетною, так як передбачає посилення до норм іншого нормативного акта іншої галузі права, якого на даний час не існує. Всім відомо, що на сьогодні, як міжнародно-правовий механізм так і національна нормативна основа щодо отримання відшкодування (компенсації) за рахунок активів РФ через конфіскацію та звернення стягнення знаходяться в процесі опрацювання. Саме з цього питання Указом Президента України створено робочу групу для розроблення та впровадження механізму компенсації за завдану шкоду російськими окупантами. А вже остаточний результат роботи цієї комісії передбачити неможливо, оскільки у більшому ступені він залежить від співпраці міжнародної спільноти, яка підтримує Україну в боротьбі з російськими загарбниками. Крім того, національна законодавча база щодо отримання відшкодування (компенсації) за рахунок активів РФ через конфіскацію та звернення стягнення знаходиться в процесі розробки, зокрема Законопроект № 7198 очікує на друге читання у Верховній Раді України. Тож, усунути вказані прогалини можливо лише шляхом законодавчої процедури, прийнявши відповідні норми. Звісно, що вказані процеси є досить тривалими і передбачають проходження декількох стадій.

На підставі викладеного, постає питання щодо здійснення законодавцем оцінювання норм Закону на предмет механізму його реалізації за відсутності нормативно – правових приписів щодо регулювання конкретно вказаної ситуації та можливості його практичного застосування і виконання.

Наступною проблемою, яка свідчить про відсутність у законодавстві відповіді на практичні питання, є процес збору та подання доказів пошкодженого або знищеного майна у вигляді підтвердних документів. Закон не визначає, які саме документи має подати позичальник, а має на меті додаткове розроблення та затвердження переліку, форми та порядку подачі документів, що підтверджують факт пошкодження або знищення нерухомого майна (знищення автомобіля) внаслідок збройної агресії Російської Федерації протягом 30 днів з дня набрання чинності Законом.

Практичне застосування Закону.

Отже, з точки зору практичного застосування Закону, у першу чергу, протягом воєнного стану та 90 днів після його припинення чи скасування, позичальник може подати заяву про призупинення сплати грошового зобов'язання (основної суми кредиту, процентів, комісій та інших платежів) за договором про споживчий кредит, предметом забезпечення за яким є нерухоме майно (квартира, інше житлове приміщення в будівлі, приватний житловий будинок, садовий або дачний будинок, об'єкт незавершеного житлового будівництва), що відповідає хоча б одній із вищевказаних ознак, та поступово, за можливістю, фіксувати наслідки пошкодження або руйнації.

Після розробки та затвердження закону щодо врегулювання питання забезпечення компенсації громадянам України за майно, пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації або прийняття в цілому Законопроекту № 7198 та підзаконного акту щодо переліку, форм та порядку видачі документів, що

підтверджують факт пошкодження або знищення нерухомого та рухомого майна внаслідок збройної агресії Російської Федерації, позичальник зможе займатися підготовкою відповідних документів, що підтверджують факт пошкодження або знищення свого нерухомого майна.

Заяву про анулювання заборгованості позичальник (його представник) зможе подати кредитору разом із підтвердними документами, що доводять відповідність стану нерухомого майна усім визначеним Законом умовам, протягом 90 днів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні.

Висновок. Закон є позитивним кроком для підтримки реального права позичальника за договором споживчого кредиту, предметом забезпечення якого є пошкоджене або знищене нерухоме майно (квартира, інше житлове приміщення в будівлі, приватний житловий будинок, садовий або дачний будинок, об'єкт незавершеного житлового будівництва) та рухоме майно, зокрема автомобіль. Проте його практичне застосування і «де-юре» і «де-факто» на сьогодні зводиться лише до подання заяви про призупинення сплати грошового зобов'язання за договором про споживчий кредит, оскільки положення Закону містять бланкетну норму у вигляді посилання на інший, на сьогодні не існуючий акт права. Також Закон не визначає, які підтвердні документи має подати позичальник, а встановлює припис Кабінету Міністрів України та Національному Банку України протягом 30 днів з дня набрання чинності Закону додатково розробити та затвердити нормативно-

правові акти, необхідні для реалізації його положень, щодо переліку, форми та порядку подачі документів, що підтверджують факт пошкодження або знищення майна.

Отже, на нашу думку, задля уникнення законодавчих протиріч та хаосу в практичній діяльності, логічно та послідовно такий підзаконний акт прийняти після схвалення основоположного закону (зокрема Законопроєкту № 7198), який регулюватиме правові та організаційні засади забезпечення державою компенсацій громадянам України за майно, пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Оскільки, по перше, Закон має бланкетну диспозицію на «законодавство про компенсацію від держави за пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії Російської Федерації», це означає, що, формуючи бланкетну норму, суб'єкт правотворчості використовує посилання, як техніко-юридичний прийом, який з боку правозастосовника потребує підвищеної уваги шляхом аналізу кількох нормативних актів. По – друге, ієрархія та співвідношення нормативно-правових актів, що полягає в підпорядкованості актів нижчої юридичної сили актам вищої юридичної сили, встановлено Конституцією України та вимагає дотримання взаємозалежності та взаємозв'язку між цими актами, закріплюючи відповідне місце у системі законодавства.

Враховуючи, що низка важливих векторів, викладених у Законі, потребує подальшого вивчення та обговорення, у подальшому вбачається доцільним дослідження проблематики, пов'язаної з її практичним застосуванням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 5 березня 2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n148>
2. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 року № 1734 -VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>
3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації : Законопроєкт від 24 березня 2022 року № 7198. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283>
4. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. Вип. № 1 [72]. С. 44. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/progalini-v-zakonodavstvi-ta-zasobi-yikh-podolannya>